

יסודות הביטחון הלאומי: הכלכלה לאור הגלובליזציה - אתגרים והתמודדות

הגלובליזציה היא תהליך מרכזי בהתפתחות של יחסים חברתיים, בו חל פיחות במשמעות של מרחק וגבולות, והוא נוגע בתחומי תקשורת, תרבות, כלכלה ועבודה. תהליכי הגלובליזציה המהירים מאתגרים גם את סוגיית הביטחון של מדינות, ומציבים אתגרים חדשים בדמות שחקנים לא מדיניים כמו ארגוני טרור, סכסוכים אתניים, מלחמות אזרחים ושימוש במערכות נשק מתקדמות. כחלק מתהליך הגלובליזציה חווה העולם שינויים מהירים ודרמטיים בתחום המדיני, הכלכלי, הפוליטי והחברתי. הגלובליזציה שחקה את מבנה המדינה המודרני ואת האופן בו ניתן להתמודד כיום עם אתגרי הביטחון החדשים, ולכן נוצר סדר חדש ושונה בנייתו של סוגיית הביטחון.

בעבודה זו אבחן את אחד מיסודות הביטחון הלאומי של מדינה: תחום הכלכלה לאור תהליכי הגלובליזציה. אתחיל בהבהרת מושג הגלובליזציה ובהמשך אתאר את האתגרים בפניהם ניצבת הכלכלה בימינו ואציע דרכים ופתרונות אפשריים להתמודדות עמם.

גלובליזציה מוגדרת כהרחבה, האצה והעמקה של קשרי גומלין ויחסים חברתיים בין מדינות, תרבויות ואנשים פרטיים, והיא באה לידי ביטוי בעיקר בסחר בינלאומי. קשרים מסחריים בין אומות ותרבויות אינם דבר חדש, אך השינוי המשמעותי של הגלובליזציה הוא בהאצה של קשרי הגומלין בין מדינות וקהילות. שינויים טכנולוגיים והתפתחויות פוליטיות האיצו והרחיבו את הקשרים בין אומות ופרטים, מה שהוביל ליעול וזירוז של סחורות ורעיונות. יחסים שהיו מתפתחים לאורך שנים מתפתחים כיום תוך דקות ספורות, והתקשרויות עסקיות מתבצעות כיום במידה רבה דרך האינטרנט (איל, 2018: 39-33).

תהליכי הגלובליזציה החלו משנות השמונים של המאה העשרים, אז נוצר חיבור בין כלכלה גלובלית, הגירה וטכנולוגיה. גורמים פוליטיים, כלכליים וטכנולוגיים חברו יחד והסירו מחסומים להתקשרות בין אנשים בין מדינות שונות. הסכם מרקש משנת 1994 היה קפיצת מדרגה משמעותית בשילוב השווקים העולמיים. ההסכם הביא להפחתות חסרות תקדים בחסמי הסחר, והרחיב את כללי הסחר מעבר לתחומים מסורתיים לנושאים כמו קניין רוחני ושירותים. בהמשך הוא הוביל להסדרים מוסדיים לאכיפת הסכמים עם הקמת ארגון הסחר העולמי, אשר הייתה להם השפעה גלובלית משמעותית על כלכלות לאומיות של מדינות (Fukuda-Parr, 2003: 168).

בנוסף, העלתה התחזקות הגלובליזציה את המודעות בעולם למשקל העוצמה הכלכלית והשפעתה על העוצמה הלאומית. עוצמה כלכלית היא היכולת של מדינה לספק את צרכיה הכלכליים לטווח ארוך ולממן פעולות הדרושות למימוש יעדים לאומיים בתחומי פנים, חוץ וביטחון. בנוסף, היכולת של מדינה לממן ולהקים תשתיות של שירותי חינוך, בריאות, תעסוקה, רווחה, תחבורה, אנרגיה, תקשורת, מחקר ופיתוח מהווה גם היא מדד לעוצמה כלכלית. במדינות בעלות עוצמה כלכלית גבוהה יש רמה גבוהה של תוצר לנפש, שיעור השתתפות גבוה בכוח העבודה וכוח עבודה מיומן, משק מפותח, שימוש בטכנולוגיות מתקדמות ויחס נמוך בין חוב לתוצר (לנדא, אבן, 2007: 14-13).

הקשר בין העוצמה הכלכלית והעוצמה הלאומית בא לידי ביטוי בתחומי ביטחון, חופש תמרון מדיני ויציבות פנימית של מדינות. ללא ביטחון לא תתכן צמיחה כלכלית וללא כלכלה חזקה לא ניתן יהיה לממן את צרכי הביטחון לאורך זמן. למדינות עם תוצר גבוה לנפש יש השפעה מדינית גבוהה, לעומת מדינות בעלות תוצר נמוך לנפש, אשר מוגבלות במרחב התמרון המדיני וחשופות לאי יציבות פנימית ולעזועים פוליטיים (לנדא, אבן, 2007: 5).

מכאן, שההזדמנויות והסיכונים הטמונים בגלובליזציה משפיעים באופן משמעותי על העוצמה הלאומית של מדינות. מצד אחד, הגלובליזציה מאפשרת לחברות בינלאומיות להקים מפעלים במקומות אשר ימקסמו את רווחיהן, כמו גם לעובדים משכילים להגר למדינות בהן יקבלו תמורה גבוהה יותר עבור כישוריהם. מצד שני, היא מרחיבה את פערי השכר בין עובדים במקצועות טכנולוגיים לבין עובדים בתעשיות מסורתיות ועלולה להוביל לבריחת מוחות והון מהירה. מסיבות אלו משפיעה הגלובליזציה באופן משמעותי על המרכיבים של העוצמה הלאומית: ביטחון, יציבות פנימית ועצמאות מדינית. לכן, לצמיחה כלכלית בעידן הגלובליזציה עשויה להיות בטווח הארוך השפעה קיומית (לנדא, אבן, 2007: 5-6).

בנוסף, לחיבור בין הטכנולוגיה לגלובליזציה יש השפעות משמעותיות על שינויים מואצים בעולם העבודה. השינויים העיקריים שהשפיעו על תהליך הגלובליזציה היו שינויים בתחום המחשוב והתקשורת, שאפשרו תקשורת בין מדינות ובין יבשות, ועקב כך נוצרו קשרים תרבותיים, פוליטיים ובעיקר כלכליים בין מדינות ובין יחידים וקבוצות במדינות שונות. בעקבות השילוב והתלות של הטכנולוגיה והגלובליזציה זה בזה, נוצר עולם עבודה חדש בו הולכת ופוחתת משמעותו של המיקום הגיאוגרפי של העובד, ונדרשות ממנו מיומנויות חדשות (תושב אייכנר, 2009: 14).

מבחינה כלכלית תורמת הגלובליזציה לצמיחתו של המשק העולמי. כך למשל, בתחילת הדרך הייתה ההתפתחות המואצת בכלכלה חיובית, כאשר עד תחילת שנות האלפיים שולש הייצוא העולמי של סחורות ושירותים. המחזור היומי בשווקי המט"ח גדל מכ-20-10 מיליארד דולר בשנות השבעים ל-1.2 טריליון דולר בשנת 2001. ההשקעות הישירות בחו"ל גדלו פי שבעה הגיעו ל-735 מיליארד דולר בשנת 2001, בעת שתזרימי ההון לטווח הקצר גדלו שלוש פעמים בתקופה זו והגיעו ליותר מטריליון דולר. כך גם גדל היקף המיזוגים והרכישות אשר הגיע לשיא של 601 מיליארד דולר בשנת 2001 לעומת 151 מיליארד דולר בלבד בשנות התשעים (Fukuda-Parr, 2003: 168).

הליברליזציה של הסחר החיצוני הייתה חלק מליברליזציה גדולה יותר של הכלכלה באופן כללי, שלוותה בהתכווצות של המגזר הציבורי, בעיקר בתחומי הייצור והשירותים. בתמיכתם של קרן המטבע הבינלאומית והבנק העולמי, מספר גדל והולך של מדינות מתפתחות אימץ גישה של סחר פתוח. השינויים הגלובליים פתחו שווקים והזדמנויות תעסוקה רבות עבור אנשים רבים ברחבי העולם, אך חשיפת הכלכלות הלאומיות לתחרות העזה בשווקים העולמיים יצרה גם חוסר ביטחון תעסוקתי. הסביבה הכלכלית החדשה שנוצרה בעקבות הגלובליזציה צמצמה את האפשרות של ממשלות לאומיות לספק לתושביהן רשתות הגנה סוציאליות כמו לימודים והכשרות מקצועיות, דמי אבטלה ואף שירותים רפואיים (Fukuda-Parr, 2003: 168-169).

אכן, עידן הגלובליזציה מאופיין בכלכלה נאו-ליברלית גלובלית, הגירה מוגברת והאצה של פיתוח טכנולוגי. עם זאת, השינויים המדיניים והפוליטיים, הכלכליים והחברתיים של הגלובליזציה אינם תמיד חיוביים ושוויוניים. אם עד שנות השמונים של המאה העשרים התאפיינה הכלכלה בתעסוקה מלאה עם חוזי עבודה קבועים, הגבלות על שווקים פיננסיים, מיסים וקצבאות גבוהים, איגודים חזקים ואי שוויון נמוך, הרי שמשנות השמונים ועם התפתחות הגלובליזציה, התאפיינה הכלכלה הנאו-ליברלית ביציבות של מחירים, ליברליזציה של שווקים פיננסיים, חוזי עבודה גמישים, מיסים וקצבאות נמוכים, איגודים חלשים וכתוצאה מכך אי שוויון גבוה (ישראל וה-OECD, 2017).

מכאן, שמצד אחד הפכו המאפיינים של הגלובליזציה את הפרטים בתוך המדינה לחופשיים יותר,